

İçindekiler

Önsöz • 7

BİR ÖMÜR BÖYLE GEÇTİ

Başlarken • 13

Ailem ve Tahsil Yıllarım • 14

Meslek Hayatım ve Sosyal Çalışmalarım • 37

27 Mayıs ve Sonrası • 113

Samet Ağaoğlu'nun Anayasa'yı İhlâl Davası

Savunmasından Parçalar • 124

Benim Savunmamdan Parçalar • 127

Bitirirken • 150

SESSİZ GEMİYİ BEKLERKEN

Giriş • 161

Hukuk • 204

Particilik • 207

Enderun • 209

Dizin • 210

Yayın notu: Bu kitap yayına hazırlanırken 1984 Ağaoğlu Yayınevi baskısı esas alınmıştır.

Önsöz

Süreyya Ağaoğlu (1903-1989) Ulusumuzun bağımsızlık mücadelesine ve Cumhuriyetimizin kuruluşuna tanıklık etmiş, tarihimizde ilk kadın avukat olarak yerini alırken tüm hayatını çocuk ve kadın hakları alanındaki çalışmalara adanarak kadınların toplumsal hayat içerisinde etkin şekilde görev üstlenmesinde öncü rol oynamıştır. Sahip olduğu güçlü sivil toplum anlayışı ile birçok derneğin kuruluşunda görev üstlenmiştir. Bu dernekler aracılığıyla gerçekleştirdiği faaliyetler bugünümüzü ve geleceğimizi inşa ederken fazlasıyla ihtiyaç duyduğumuz başarılı örneklerle esas oluşturmaktadır.

Süreyya Ağaoğlu'nun 1975 ve 1982 yıllarında yayımlanan sırasıyla *Bir Ömür Böyle Geçti* ve *Sessiz Gemiyi Beklerken* adını verdiği kitaplarının birlikte basımı olan bu kitap, okuyucuyu Ağaoğlu ailesinin hikâyesi ile birlikte Cumhuriyetimizin ilk 60 yılını kapsayan bir yolculuğa çıkarmaktadır.

Kurulduğu 1949 yılından bugüne kadar çocuk ve gençlerin eğitimine destek olmak amacıyla faaliyetlerini aralıksız şekilde sürdüren Süreyya Ağaoğlu Çocuk Dostları Derneği olarak doğumunun 120. yılında değerli kurucumuzu anmak, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yılında onunla birlikte yakın tarihimizi hatırlamak ve bu değerli Cumhuriyet kadınına genç kuşaklara tanıtmak üzere kitabın basımına katkı vermekten sonsuz mutluluk duyuyoruz.

Süreyya Ağaoğlu Çocuk Dostları Derneği

Benden Evvel G ç Edip Gidenlere

BİR ÖMÜR BÖYLE GEÇTİ

Başlarken

Yıllardan beri bana düşen bir vazife olduğunu düşünür, Osmanlı saltanatını, Kuva-yı Milliye'yi, Cumhuriyet'i yaşamış ve inançları uğruna çok sahada mücadele etmiş bir Türk kadını olarak yazmam gereken çok şey olduğuna inanır fakat bir türlü bu düşüncemi gerçekleştiremezdim. Büyük dostum Lord Kinross bana "Bildikleriniz size kalmamalı, yazmalısınız, hem de bir an evvel, zira seneler geçtikçe insan unutkan oluyor" diyerek beni bu eseri yazmaya teşvik etti. Ben de, bu sene artık yaşımın çok ilerlediğini, hadiseleri unutmaya ihtimâli belirlediğini görüp, benden sonra gelenlere faydalı olur düşüncesi ile hatırlayabildiklerimi yazmaya başladım.

Bu hatıraların yazılmasında bana büyük yardımları olan genç Avukat Betül Taşbağ Onursal'a teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Ailem ve Tahsil Yıllarım

Annem Sitare Hanım, Karabağ'ın asil ailelerinden Abdurrahman Veziroff'un kızı, babam Ahmet Bey, yine Karabağ Beylerinden toprak sahibi Hasan Agayef'in oğludur. Annemin ailesinde çok zengin ve entelektüel kimseler varmış. Babamın ailesi büyük pamuk tarlaları sahibi olup, ailenin reisi ve meşhur bir İslâm âlimi olan en büyük kardeş Mehmet Bey, şimdi lise olarak kullanılan evlerinde ilmi toplantılar düzenlemiş. İki tarafın da aileleri zamana göre ileri görüşlü insanlarmış.

Babam Azerbaycan'da başlamış olduğu tahsil hayatına Fransa'da devam etmiş. Paris'te College de France'da tanınmış yazar ve tarihçi Renan'ın talebesi iken Renan babamı çok beğenmiş ve:

“Sen dünya çapında âlim olacak nitelikte bir insansın, memleketine gitme. Şark seni yer” demiş. Babam da:

“Şark'ın da okumuş insana ihtiyacı var; sizden öğrendiklerimi memleketimdeki vatandaşlarıma öğreteceğim” cevabını vermiş.

Renan babamı devrin tanınmış yazarlarından Madam Adam'a takdim etmiş, *Revue des Deux Mondes* dergisinde yazılarını yayınlattırması, “Şii mezhebinin menşeleri” konulu bir araştırma yaptırarak babamı Lord Curzon'un da katıldığı Londra'da toplanan seminere göndermiş. İran Şahı bu araştırmasından ötürü babama, bugün hâlâ ailenin uğur yüzüğü addettiğimiz firuze bir yüzük hediye etmiş. Babam o yıllarda Zaratustra'yı hocası Darmistradt ile Farsçadan tercüme etmiş ve hocası bunu kitabında zikretmiş. Bu çalışmalarının yanı sıra babam, Ahmet Rıza Bey, göz doktoru Esat Paşa, Dr. Nâzım Bey gibi Jön Türklerle de tanışmış. Ahmet Rıza Bey ile Luxemburg Bahçesi'nde saatlerce Türkiye ve Türk âlemi hakkında konuşurlarmış. Bütün bu tesirlerle Karabağ'a “Frenk Ahmet” olarak dönmüş ve çevresine kendisini, öğrendiklerini tanıtmaya çalışmış. O güne kadar kendine yalnız “Müslüman” diyen Azeri'ye “Türk” olduğunu telkine uğraşmış, bu gaye için Hacı Zeynelabidin Bey'in yardımı ile Bakü'da ilk Türkçe gazete olan *İrşad*'ı çıkartmış, Türk kızları

için Türkçe ve Rusça eğitim yapan ilk liseyi açtırmış. Tabii Çarlık rejimi ile mücadele başlamış. Türk âleminin bağımsızlığı için Hüseyinzade Ali Bey, Gaspiriniski, Topcubaşyeff gibi kimselerle fikir birliği kurmuş.

Bu sıralarda annemi tanıyıp ona âşık olan babamın evlenme teklifi, onu “Frenk Ahmet” olarak gören anneannem tarafından reddedilmiş. Çok otoriter bir kadın olan anneannem, babam evin önünden geçerken annemin balkona çıkmasına bile tahammül edemezmiş. Bir süre sonra Petersburg’a giden babam, orada büyük dostu annemin amcazadesi Ferruh Bey ile konuşurken kendisine niçin daha evlenmediğini soran bu beye:

“Benim isteğimi bana vermiyorlar, bana verilmek istenilenleri de ben arzu etmiyorum” demiş ve sırrını Ferruh Bey’e açmış. Bu arada anneannem vefat etmiş olduğu için Ferruh Bey:

“Ben sana Sitare’yi verdim” diyerek Karabağ’a annemin babasına telgraf çekmiş. Babam, o devirde âdet olmamasına rağmen nişanlısını ziyarete ve ona hediyeler sunmaya bizzat giderek dedemi ve misafirleri şaşkınlığa uğratmış. Evlenmişler.

Kız çocukları çok seven babam, annem hamile kalınca büyük bir heyecanla kız çocuk beklemeye başlamış ve eğer kızı olursa kendisine güzel hediyeler alacağını vaat etmiş. Ben güç bir doğumla dünyaya gelince ilk anda durumu ağır olan annemi kurtarmak için hiç kimse benimle meşgul olmamış, fakat tehlike atlatılınca aile büyük bir sevince bürünmüş. Babam anneme on iki büyük altın düğme, bana da on iki küçük altın düğme hediye etmiş. Babamın kız çocuk sevgisi o kadar derindi ki, ilk torununun da kız olmasını pek çok istedi. Tezer’in kızı Suna dünyaya gelince babam bu arzusuna da erişti. Benden sonra kardeşlerim Tezer, Abdurrahman ve Samet Bakû’da dünyaya gelmişler.

Babam 1908 Hürriyet ihtilâlinden sonra, Fransa’da tanıştığı İttihatçılara katılmak üzere esir bir Türk diyarından Türkiye’ye hareket etmiş. Sonra anneme, Türkiye’de kalmaya kararlı olduğunu, memleketinden ve ailesinden ayrılmak istemezse Azerbaycan’da kalabileceğini ama Humay halam ile bizlerin amcamla İstanbul’a gelmemizi istediğini yazmış. Seneler sonra babamın evrakını tasfiye ederken annemin babamın bu mektubuna cevabını buldum. Çok tatlı ve kat’i bir ifade ile:

“Sen nerede isen ben oradayım, çocukları getiriyorum” diyor.

Annem bütün ömrünce de daima babamın yanında oldu, onun siyasî hayatında bir destek vazifesi gördü. Nehru'nun hapisanede yazdığı ve bana da verdiği “Hindistan'ı Keşif” kitabını okurken onun küçük ve kuvvetli karısını anneme benzetmişimdir.

Çocukluğumu, İstanbul'a Bakû'dan hareketimizi âdeta bir rüya gibi hatırlıyorum. Amcam Hüseyin Bey annemi, Humay halamı, babamın bir yeğenini ve en büyüğü altı yaşında olan beni ve kardeşlerimi trenle yola çıkardı. Akrabalar ağlıyordu. Annem ile Humay halam da. Yine hayal meyal Batum'dan vapura binişimizi ve bana çok kalabalık görünen Galata rıhtımına gelişimizi, o kalabalık arasında babamın bize el salladığını görür gibi oluyorum. Yıl 1910'du.

Babam bizi kocaman, pencereleri kafesli bir konağa getirdi. İşte benim hatıralarım bu tarihten sonra, İstanbul'da, Cağaloğlu'nda, Şeref Efendi Sokağı'ndaki bu konakla başlar.

Gelişimizden kısa bir süre sonra dört kardeş birden kızamık olduk. Hepimizi aynı odaya yatırdılar. Annemin birimizden öbürüne koşuşmasını bugün bile hatırlıyorum. Sokaklardan davul zurnalar, bayrakla dolaşan insanlar geçiyordu. Biz de pencereye koşarak bu değişik canlılığı seyrediyorduk. Meğer seçim varmış. Bunu çok sonra anladım.

İyileşince babam halamı ve bizi Madam Colbe'un Fransız mektebine yazdırdı. Halam ileri bir sınıfta, biz üç kardeş de ana sınıfında idik. Bir süre sonra bize ve bilhassa halama “moskof” diyerek takılmaya başladılar. Halam okulu terk etti, bizi de Çarşıkapı'da İttihat mektebine verdiler. Ben ikinci, Tezer birinci sınıfa, Abdurrahman ve Samet de ana sınıfına girdik. Okul müdiresi Nezihe Muhittin Hanım kültürlü ve geniş fikirliydi. Hocamız Nakiye Hanım'dı. Bilmem neden Halide Edip Hanım sık sık okulumuza gelirdi. Mânâsını anlamadan “Ferda”yı, “Vaveyla”yı ezberler, “Eşber”i oynardık. Bir yıl sonra okulumuz kapandı. Babam prensip olarak bizlerin Türk mekteplerinde yetişmemizi istiyordu. Şimdi İstanbul Kız Lisesi olan Bezmi Âlem Kız Lisesi'ne imtihanla dördüncü sınıfa girdim. Lise iki kısma ayrılınca biz “Selçuk Hatun” bölümüne düştük.

Okulda çok yaramaz bir talebe idim. Çoğu kez eve yara bere içinde ve okul idaresinden şikâyet mektupları ile dönerdim. 4'üncü sınıfta hocamız Rabia Hanım bir gün bana bir vesile ile “eşek” dedi.

“Eşek sizsiniz” cevabını verdim. Olay yayıldı. O devirde mebus olan babama Maarif Vekili Şükrü Bey:

“Kızım Süreyya mühim bir hadiseye sebep oldu, hocasına kötü sözler söylemiş” deyince babam benden hesap sordu, anlattım ve babamın bir tokatını yedim. Sonra babam Maarif Vekili’ne:

“Bir hocanın talebesine eşek demesi hoş değil. Ben kızımın cezasını verdim, şimdi de siz hocanıza cezanızı verin” demiş.

Çok iyi bir hoca olan Rabia Hanım ile sonradan kurduğumuz dostluk ölümüne kadar sürdü. Bilhassa sıkıntılı zamanlarımda sık sık rüyalarıma girmiştir bu hocam.

Rusya’da geliştirdiği fikir hareketlerine rağmen hiç tevkif edilmiş olan babam Türkiye’ye gelişimizin ikinci yılında ilk kez tevkif edildi. Kâmil Paşa hükümeti zamanında gece yarısı evden alınarak Bekirağa Bölüğü’ne götürüldü. Biz küçücük çocuklar şaşkına dönmüştük. Babamın bu ilk tutukluluğu bir hafta on gün sürdü.

Bir süre sonra bir sabah dostlarımızdan Ömer Naci Bey hızla evimize geldi:

“Ahmet, hükümet devrildi, Nazım Paşa öldürüldü” dedi. Yıl 1913 idi. Osmanlı Devleti’nin en karanlık yılları başlıyor, olaylar babamı ve bizleri akışına alıyordu.

Çocukluğumun en uzak yıllarından beri evimizdeki toplanmalar sayesinde devrin siyasî ve fikrî cereyanlarının içinde idik. Zamanın tanınmış şahsiyetleri, yazarları evimizde toplanırlardı. Babam çocukluğumuzdan beri bizlerle iftihar eder, bütün misafirlere tanıtır, bir süre sohbetlerini dinlememize izin verirdi. “Türk Ocağı”nın, “Türk Yurdu”nun çalışmaları, devrin siyasî ve fikrî gelişmeleri evimizde yaşanıyordu. Pek çok meşhura “amca” diye hitap ediyorduk. Bir yandan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Fuat Köprülü, Abdullah Cevdet, göz doktoru Esat Paşa, Halim Sabit, Ömer Naci Bey’ler gibi yazar ve Türkçüler, Enver ve Talât Paşa’lar, diğer yandan Seyit Tahir Efendi, Abdürreşit Efendi gibi din adamları sık sık evimize gelirlerdi. Bunların çoğunun aileleri ile de aramızda âdeta bir akraba yakınlığı vardı.

Babamın büyük dostu Ömer Naci Bey’lerin evine sık sık ziyarete giderdik. Bahçeleri pek güzeldi. Ağaçlara tırmanıp tıka basa meyve yerdik. Zaman zaman oraya “Kemal’in annesi” diye tanıdığımız,

daima mavi bir yemeni takan, sert bakış ve tavırlı bir hanım gelirdi. Bizlere hiçbir haşin harekette bulunmamış olmasına rağmen o geldiği zaman biz çocuklar bahçenin dört bir tarafına kaçırdık. Bu hanımın Atatürk'ün annesi olduğunu sonradan öğrendik.

O devirlerin çok parlak ve yegâne diyebileceğim fikrî merkezi olan "Türk Ocağı" toplantıları bize çok âşinâ idi. Gece toplantılarına ailece gider, ateşli ve kültürlü hatipleri zevkle dinlerdik. Kardeşim Abdurrahman bazen orada şiirler okurdu.

Günleri çok dolu ve fikrî faaliyet yönünden zengin geçen babam, akşam yemeklerinde anneme bu görüşmelerin özetini anlatır, biz de dinlerdik. Bakıyorum da, babamın o zamanlar, yani bundan altmış yıl önce ortaya koyduğu problemleri biz hâlâ halledemediğimiz tartışmaktayız. Bu sohbetlerde aile, hürriyet, cumhuriyet fikirleri, bunların faydaları da tartışılırdı. Babamın düşüncesinde hâkim olan Fransız fikrî hayatı tesiri altında çok açık ve aydınlık fikirli olarak yetiştik. Babamın hür, demokratik fikirleri bizim genç dimağlarımıza o denli işlemişti ki Selçuk Hatun Lisesi 7'nci sınıfında arkadaşlarımla aklımın erdiğince Cumhuriyet rejimini tartışıyor ve daha o zamanlar avukat olmaya karar vermiş bulunuyordum. Tabii, Osmanlı saltanatının hüküm sürdüğü o yıllarda arkadaşlarım bu fikirlerime gülüyor ve "Padişahım çok yaşa" diye bağırıyorlardı. Ulûm-u Diniye hocamız, Emin Efendi adında sofu bir adamdı. Bana:

"Başını ört, yoksa sana nikâhım düşer" demişti.

"Hoca efendi, bu dünyada bir sen bir de ben kalsak bile sana varmam" cevabını verdim.

Tutum ve düşüncelerimden ötürü bana "gâvur" derlerdi. Yine aynı hoca bize Münakehat ve Mufarekat mevzuu olarak evlilik ve ayrılığı da öğretirdi. Kadına da bir "mülk-i muta" derdi. İşte bizim devrimizde kadın bir maldı. Ama bizler tabii bunu kabul etmiyorduk. İçimizden bazı kızlar:

"Hoca efendi, cehennemde ne cins odun yakılır?" sualini bile soruyorlardı. Aldıkları cevap da:

"Sizin gibi odunlar" olmuştu.

İşte böyle bir devirden bu güne geldik. Ne yazık ki bizi aynı devre götürmeye çalışanlar son sıralarda çok türedi. Ama tabii o günlerde bile bizim gibi talebeler olduğuna göre altmış sene sonra